

Elisabeth Ahlsén

A. Kommentarer och frågor till Jens Allwood

1. Begreppsanalys verkar vara en metod som i sig oftast innebär en kombination av flera metoder (introspektion, observation, korpusanalys, litteraturstudier, intervjuer, ...) Är vissa av dessa viktigare än andra för begreppsanalysen och i vad mån kan de ge olika resultat – finns det då någon metod för hur man graderar olika källor?

Kan t ex korpusanalys ge "felaktiga"/"dåliga"/"missvisande" begrepp? Lexikon är ganska ofta inte helt nyskrivna och begrepp kan ha ändrats. Hur mycket krävs kombination av metoder?

2. Sist i avsnitt 1 " Möjligen kan man hävda att väldigt tillämpad och praktisk vetenskap, där begreppen sedan länge ligger fast, är undantagna." Stämmer det helt – kan det inte vara så att begreppen som ligger fast behöver ses över ibland? Även dessa verksamheter och deras bakgrund kanske ändå utvecklas och kanske finns det här mindre medvetenhet om begreppens roll som kanske kan motivera viss begreppsanalys? Vad anser du?

3. I avsnitt 2 förekommer först uttrycket hyfsade och kultiverade ordbetydelser. Betyder "hyfsade" här samma som kultiverade eller är det något annat, i så fall vad?

4. Vad innebär "positiv fred" och "negativ fred"?

5. Om begreppsanalys av "sanning"

Innebär detta att begreppsbestämning liksom kunskap egentligen är omöjlig, eftersom man inte kan veta vad som är sant? Gäller det i så fall all begreppsbestämning? Kanske går det att säga mer om detta i förhållande till när man ska vara nöjd (ovan) och vilka kriterier som är viktigast, är det närhet/approximation till sanning enligt vad man själv till efter analysen tror? Dvs hur bestämmer man till sist om korrespondens gäller?

6. Hur förhåller sig de 2 delarna (avsnitt 1-8 och avsnitt 9) till varandra. Avsnitt 9 verkar vara exemplifierande för djupare förståelse av hur man använder betydelsepotentialer, men det stämmer kanske inte helt med hur del 2 beskrivs i slutet på artikeln. (Är det egentligen 2 delar?) Förklara gärna mer.

7. Hur förhåller sig egentligen analys av betydelsepotential och begreppsbestämning till begreppsanalys, som den beskrivits tidigare i artikeln, och vilka likheter och skillnader finns mellan dem? Det verkar som om begreppsanalys och begreppsbestämning egentligen används synonymt, men begreppsbestämning används mer i avsnitt 9 om betydelsepotentialer.

Hur kan man tillämpa/använda analys av betydelsepotential för andra ändamål än analysen i sig? Ge gärna fler exempel.

B. Jens Allwood (JA) Svar till Elisabeth Ahlsén (EA)

EA Fråga 1: Begreppsanalys verkar vara en metod som i sig oftast innebär en kombination av flera metoder (introspektion, observation, korpusanalys, litteraturstudier, intervjuer, ...) Är vissa av dessa viktigare än andra för begreppsanalysen och i vad mån kan de ge olika resultat – finns det då någon metod för hur man graderar olika källor?

Kan t ex korpusanalys ge "felaktiga"/"dåliga"/"missvisande" begrepp? Lexikon är ganska ofta inte helt nyskrivna och begrepp kan ha ändrats. Hur mycket krävs kombination av metoder?

JA Svar på EA fråga 1: Det är korrekt att begreppsanalys/begreppsbestämning kan, men inte behöver, baseras på en kombination av alla de metoder du nämner. Men det viktigaste är nog en metod du inte nämner – egen reflektion och analys.

Ja, de olika empiriska utgångspunkterna kan ge olika resultat, eftersom de alla ger tillgång till lite olika empiriskt material att bygga analysen/bestämningen på.

Man kan gradera källorna efter vad man är mest intresserad av. Om man är mest intresserad av hur ett begrepp gestaltas i naturligt språk bör en analys av en allmän språklig korpus vara högst rankad. Är man mest intresserad av hur människor man intervjuat behandlar ett begrepp bör man transkribera intervjuerna och undersöka hur de intervjuade berör begreppet i sina intervjusvar. Metoden för att gradera källor är alltså att ta mest hänsyn till det empiriska material som ligger närmast vad man är intresserad av.

Ja, korpusanalys kan ge upphov till dåliga, missvisande begreppsbestämningar. (i) Korpusen kan vara snedvriden mot en viss typ av material, t ex bara börsrapporter eller bara religiösa texter etc. De språkliga uttrycken för begreppet kommer att färgas av detta.

(ii) En annan möjlighet är att en begreppsbestämning är dålig i förhållande till ett normativt mål. Man har en teori om vad begreppet egentligen är och baserar sin begreppsbestämning på denna teori. Den korpus man har valt behöver då inte i den betydelsepotential och begreppsbestämning den ger upphov till återspegla den begreppsbestämning man tycker är korrekt och en betydelsebestämning/begreppsbestämning på grundval av denna korpus kan då verka felaktig, dålig eller missvisande.

(iii) En tredje möjlighet är att begreppsbestämningen är dåligt gjord. De klassiska problemen är att den blir för vid eller för trång. "Bil" bestäms som 4-hjuligt fordon, fast det finns gott om icke motordrivna fordon som har 4 hjul. Eventuellt finns det också bilar som har fler eller färre än fyra hjul.

EA Fråga 2: Sist i avsnitt 1 " Möjligen kan man hävda att väldigt tillämpad och praktisk vetenskap, där begreppen sedan länge ligger fast, är undantagna." Stämmer det helt – kan det inte vara så att begreppen som ligger fast behöver ses över ibland? Även dessa verksamheter och deras bakgrund kanske ändå utvecklas och kanske finns det här mindre medvetenhet om begreppens roll som kanske kan motivera viss begreppsanalys? Vad anser du?

JA Svar på EA fråga 2: Jo, du har rätt, även begreppen i tillämpad och praktisk vetenskap kan behöva ses över och eventuellt bytas ut/ändras. Inte minst teknologin driver fram förändringar. Se bara hur begreppet "vårdcentral" håller på att bytas ut/förändras från mänsklig kontakt till digital kostnadseffektiv kontakt och interaktion med ett datorprogram. Det stämmer nog också att det i praktiska verksamheter ofta finns mindre medvetenhet om begreppens roll och att människor på så sätt kan utsättas för intressebaserad begreppslig manipulation.

EA Fråga 3: I avsnitt 2 förekommer först uttrycket hyfsade och kultiverade ordbetydelser. Betyder "hyfsade" här samma som kultiverade eller är det något annat, i så fall vad?

JA Svar på EA fråga 3: Ja, "hyfsade" och "kultiverade" betyder liknande saker. Med "hyfsad" avser jag en begreppsbestämning som uppfyller krav på nödvändiga och tillräckliga villkor. Ordbetydelser (betydelsepotentialer) behöver inte uppfylla sådana krav, utan uppvisar nästan alltid långtgående polysemi, ända fram till vad Wittgenstein kallade "familjebegrepp". Det vill säga att det kan finnas flera möjligheter för en mera strikt begreppsbestämning. Att hyfsa betyder alltså att välja en bestämning som väl överensstämmer med teoretiska eller andra normativa krav. "Kultiverad" innebär samma som "hyfsad", men har också en innebörd av att man kan "odla", dvs gradvis utveckla begreppsbestämningen i takt med ny förståelse och nya teoretiska/praktiska insikter och behov.

EA Fråga 4: Vad innebär "positiv fred" och "negativ fred"?

JA Svar på EA fråga 4: Begreppen "positiv fred" och "negativ fred" (Galtung, 1969) är utvecklade i analogi med begreppen "negativ frihet" (Det finns inte så mycket tvång eller hinder för vad man får göra och "positiv frihet" (Man får/kan göra vad man behöver/vill), (Berlin, 1969). "Negativ fred" innebär frånvaron av direkta antagonistiska konflikter och våld. Man avlägsnar konflikt, t ex genom att sluta fredsavtal etc. "Positiv fred" innebär frånvaron av s.k. "strukturellt våld" som innebär frånvaro av "strukturell ojämlikhet" och orättvisa som förhindrar individer att uppnå sin potentiella förmåga.

EA Fråga 5: Om begreppsanalys av "sanning". Innebär detta att begreppsbestämning liksom kunskap egentligen är omöjlig, eftersom man inte kan veta vad som är sant? Gäller det i så fall all begreppsbestämning? Kanske går det att säga mer om detta i förhållande till när man ska vara nöjd (ovan) och vilka kriterier som är viktigast, är det närhet/approximation till sanning enligt vad man själv till efter analysen tror? Dvs hur bestämmer man till sist om korrespondens gäller?

JA Svar på EA fråga 5: Jag är kunskapsteoretisk skeptiker i Pyrrhons anda. Det innebär att jag inte hittills i mitt kunskapssökande funnit något jag inte kunnat hitta något skäl att tvivla på. Det innebär emellertid inte att jag tror att det är omöjligt att veta vad som är sant, bara att jag inte hittills gjort det. Jag nöjer mig med "berättigad tro". Detta gäller också begreppsbestämning. Det finns alltså inget skäl att inte tro att även begreppsbestämningar kan kontinuerligt förbättras. Detta gäller åtminstone för mig som nominalistisk conceptualist, men det kanske inte gäller för en platonsk begreppsrealist som tror sig ha funnit de eviga och oföränderliga begreppen. Normativa kriterier för när man ska vara nöjd med begreppsbestämning är t ex (i) att man har formulerat nödvändiga och tillräckliga villkor (ii) att ens begreppsbestämning passar ihop med andra begrepp man behöver i sin teoriutveckling (inga motsägelser), (iii) att begreppen hjälper en att fånga hela den verklighetsaspekt man vill försöka förstå och förklara, (iv) att resultat av bestämning blir snyggt och helst lättbegripligt, (v) att resultatet även kan leda till idéer som kan vara av praktiskt nytta. Detta innebär att alla kriterier som brukar gälla för vetenskaplig teori utom "korrespondens" gäller. Om vi ska se är korrespondens för begrepp inte oproblemiskt.

Det första problemet är att begreppet "korrespondens" i sanningsteori i första hand gäller omdömen uttryckta i påståendesatser och i andra hand teorier där man kan ge "sanningsvillkor" (villkor för hur världen måste vara för att satsen/teorin ska vara sann. En sann sats svarar mot (korresponderar) ett faktum. Det gäller inte begrepp. Det är i själva verket oklart vad ett "sant begrepp" skulle vara. Däremot kan man hävda sanna eller falska saker om begrepp, t.ex. att ett begrepp är adekvat, motsägelsefritt, allmänt omfattat, användbart eller teoretiskt välförankrat.

Problemet är att ordet "korrespondens" liksom de flesta ord är vagt och polysemt. Man hävdar att något är ett faktum med en påståendesats, men man refererar till något (syftar på) med ett substantiv eller pronomen. Detta ger två lite olika innebörder av korrespondera. *Brunte äter gräs* sant eller falskt påstående som syftar på (refererar) till Brunte. Satsen korresponderar mot ett eventuellt faktum, men de två substantiven korresponderar mot två olika entiteter. Man skulle därför kunna försöka utvidga eller definiera en ny sorts "korrespondens" till att gälla termer och begrepp, så att en term som uttrycker ett begrepp skulle korrespondera mot något. Som jag ser det finns det fyra alternativ: (i) ett begrepp (term) korresponderar mot sin abstrakta platonska förlaga och att enbart begrepp som korresponderar mot abstrakta eviga oföränderliga begrepp skall accepteras.

(ii) ett begrepp (korresponderar) mot sina instanser och att enbart begrepp som korresponderar mot konstaterbara empiriska instanser skall accepteras Båda dessa alternativ har problem, (iii) ett begrepp svarar mot (korresponderar mot) en generalisering av betydelsen av det språkliga uttrycket för begreppet såsom det används i en viss korpus, (iv) ett begrepp svarar mot (korresponderar mot) en eller flera accepterade definitioner. Alla förslagen har dock problem. Jag diskuterar dem i samma ordning som de nämns ovan:

Inom platonsk begreppsrealism brukar man säga att våra begrepp korresponderar mot de abstrakta "verkliga" begreppen genom de är medfödda eller genom vi "återerinrar" oss dem (anamnes). Så man kan hävda att vad som krävs är att man återerinrat sig ett evigt och oföränderligt begrepp i den platonska begrepps sfären. Men kan detta verkligen gälla alla begrepp? Till exempel begreppet "potatismos". Ett annat problem är att de flesta av våra flesta begrepp baseras på språklig betydelse, vilken i viss mån är kulturellt och konventionellt betingad medan platonska begrepp bör vara språk och kulturoberoende. Språk- och kulturoberoendet innebär att olika språk tillhandahåller olika betydelsepotentialer för begreppsbestämning och de begrepp vi hyfsar och kultiverar blir beroende av vilket språk vi talar. Ska vi säga att "samvete" och "medvetande" är två olika begrepp, eftersom de är det på svenska eller ett enda på spanska ("conciencia") och franska ("conscience"), eftersom man där har ett ord som i sin betydelsepotential sammanför dessa två. Ska vi i så fall i sådana här fall räkna med 1, 2 eller 3 begrepp? Kanske finns det i andra språk ytterligare betydelsepotentialer nära relaterade till "samvete" och "medvetande" som kan ge upphov till ytterligare begrepp. Den s.k. "individueringen" av begrepp är alltså inte självklar. Om språk och kultur styr vad vi "återerinrar oss" borde detta innebära att våra begrepp språk- och kulturoberoende.

Om vi i stället väljer att säga att enbart begrepp som korresponderar mot konstaterbara empiriska instanser skall accepteras får vi också problem eftersom vad som är en empirisk instans är oklart för många viktiga begrepp. Vad är t. ex. de empiriska instanserna för begreppen "negation", "möjlighet", "nödvändighet", "mörk materia", "perfekt cirkel", "enhörning" eller "jultomte"? Att ett begrepp inte har klara empiriska instanser innebär inte att det inte kan vara intressant och användbart. Instansieringskriteriet för om ett begrepp finns (korresponderar) passar bra för konkreta, empiriska saker, men är inte generellt.

Det tredje alternativet är att studera betydelsepotentialen (d.v.s. bl.a. betydelsevariationen) i en viss korpus och sedan generalisera över denna, genom att ange nödvändiga och tillräckliga villkor för en begreppsdefinition som täcker hela eller delar av den polysemi som kan observeras. Den största invändningen mot detta är att en viss korpus kan utelämna väsentliga aspekter av ett begrepp.

En fjärde möjlighet är att korrespondens kriteriet för begrepp får förstås som att det existerar ett förslag på en definition av ett språkligt uttryck, begrepp eller möjligen att det skulle kunna existera en sådan definition i ett visst språksamfund. Sådana förslag kan t.ex tillhandahållas av lexika eller vetenskapliga artiklar.

En invändning mot både förslag 3 och förslag 4 är att begrepp på detta sätt blir beroende av konsensus (omedveten eller medveten) och koherens i ett visst språkanvändarkollektiv. ibland kan ett kollektiv ha en missriktad begreppsbyggnad. Begrepp kan ha en normativ kraft, ungefär som Platon hävdade, som missas av kollektivet eller deras lexikografer. Alla eller majoriteten kan vara på fel spår.

Den utväg jag själv mest lutar mot är trots dessa invändningar använda alla fyra möjligheterna och låta typen av begreppsbestämning avgöra. Oftast använder jag alternativ tre eller fyra, för begrepp med klar empirisk utomspråklig förankring, alternativ två och i specialfallet matematik alternativ ett. En annan utväg vore att ge upp ett speciellt korrespondenskriterium för begrepp (däremot inte för påståenden som gäller begrepp) och nöja mig med de andra kriterier som nämns ovan (nödvändiga och tillräckliga villkor, motsägelsefrihet, fullständighet, ekonomi, överblickbarhet, användbarhet och konsensus).

EA Fråga 6: Hur förhåller sig de 2 delarna (avsnitt 1 - 8 och avsnitt 9) till varandra. Avsnitt 9 verkar vara exemplifierande för djupare förståelse av hur man använder betydelsepotentialer, men det stämmer kanske inte helt med hur del 2 beskrivs i slutet på artikeln. (Är det egentligen 2 delar?) Förklara gärna mer.

JA Svar på EA fråga 6: Del 1 (avsnitt 1 - 8) är avsett som en allmän del som alla, oavsett syn på begreppens ontologi, kan utnyttja. Del 2 kan egentligen bäst utnyttjas av dem som inte är platoniska begreppsrealister, dvs de som ser begreppsbestämning som en konstruktiv kultivering av betydelsepotentialer. Dvs de ser inte begrepp som abstrakta, eviga, oföränderliga storheter, utan i första hand som hyfsade och kultiverade kognitiva enheter (ofta från betydelsepotentialer hos ord) som kan användas som hjälpmedel i mänskligt tänkande och kommunikation.

Så för den som inte är begreppsrealist utgör avsnitt 9 utgångspunkten för avsnitt (1-8) medan för en begreppsrealist avsnitt 9 kan betraktas som lite extra information om de språkliga uttrycken för begreppen.

EA Fråga 7: Hur förhåller sig egentligen analys av betydelsepotential och begreppsbestämning till begreppsanalys, som den beskrivits tidigare i artikeln, och vilka likheter och skillnader finns mellan dem? Det verkar som om begreppsanalys och begreppsbestämning egentligen används synonymt, men begreppsbestämning används mer i avsnitt 9 om betydelsepotentialer.

Hur kan man tillämpa/använda analys av betydelsepotential för andra ändamål än analysen i sig? Ge gärna fler exempel.

JA Svar på EA fråga 7: Om man är konceptualistisk nominalist är begreppsanalys och begreppsbestämning bara ett specialiserat sätt att utnyttja analysen av betydelsepotential. Vi försöker hyfsa och kultivera lämpliga begrepp genom att ange nödvändiga och tillräckliga villkor för någon eller några aspekter på betydelsepotentialen. Så analys av betydelsepotential omfattar begreppsbestämning, men begreppsbestämning kan göras utan att ta med de andra delarna av analysen av betydelsepotential.

Som jag skrev i början av artikeln, används ofta "begreppsanalys" och "begreppsbestämning" synonymt (även av mig). Men jag ville markera att det finns en potentiell skillnad mellan analys och syntes genom att använda "begreppsbestämning" som ska kunna innefatta både analys och syntes, troligen märks detta tydligare i avsnitt 9 än i de övriga 8 avsnitten.

Analys av betydelsepotential kan utöver att ha ett egenintresse användas för att få en uppfattning om hur vissa begrepp/ordbetydelser uppfattas och används i en viss kultur och ett visst språk. Utöver att analysen kan användas som utgångspunkt för en djupare teoretisk analys av något begrepp kan den vara av intresse i samhällsvetenskap eller humaniora där man kan jämföra olika texter eller språkanvändare med varandra eller olika kulturer och språk med varandra. Analysen kan även användas i historia där man kan jämföra resultat från olika tidpunkter med varandra.

Referenser

Berlin, I. (1969). 'Two Concepts of Liberty', in I. Berlin, *Four Essays on Liberty*, London: Oxford University Press. New ed. in Berlin 2002.

Galtung, J. (1969). Violence, Peace and Peace Research. *Journal of Peace Research*, 6 (3), 167- 191.